

Recenzii și note bibliografice *Book reviews and bibliographical notes*

Sarah Snyder, *Human Rights Activism and the End of the Cold War, A Transnational History of the Helsinki Network* [Mișcarea pentru drepturile omului și sfârșitul Războiului Rece, O istorie transnațională a rețelei Helsinki], New York, Cambridge University Press, 2013, 304 p.

Cartea *Human Rights Activism and the End of the Cold War*, care nu a apucat să fie tradusă în română, a văzut lumina tiparului la editura Universității din Cambridge, la New York, în 2011. Autoarea cărții este Sarah B. Snyder, lector la Universitatea din Londra și specialist pe probleme de politică externă a SUA dar și pe probleme legate de drepturile omului precum și cele legate de Războiul Rece.

Într-o societate unde istoricii încă sunt indeciși în ceea ce privește sfârșitul Războiului Rece, cartea lui Sarah B. Snyder vine cu o nouă viziune, punând în relație creșterea importanței drepturilor omului, odată cu semnarea Actului Final de la Helsinki la 1 august 1975, cu sfârșitul Războiului Rece. Altfel spus, cartea de față ridică două întrebări majore: ce a condus la sfârșitul Războiului Rece și cum se poate explica creșterea dramatică a drepturilor omului după anii `70?

Deși în istoriografia românească nu se găsesc astfel de preocupări, la nivel european dar și nord-american aceste două probleme au surescitat interesul istoricilor, în general celor specializați pe Relații Internaționale. De altfel, și prezenta carte este construită pe baza celei lui Daniel Thomas, *The Helsinki Effect*, Sarah B. Snyder dorind să redefinească problema drepturilor omului, care ajunsese în anii `70-`80 să domine raporturile dintre Vestul și Estul Europei, dar, totodată, să stabilească modul de naștere a unei rețele europene de supervizare a implementării Actului Final de la Helsinki, rețea care cuprindea și numeroși disidenți din Estul Europei ca Yuri Orlov ori Natan Scharansky, care făceau parte din rețeaua de supervizare chiar din inima URSS-ului, adică în capitala Moscova. Spre deosebire, Daniel Thomas, s-a concentrat mai mult pe elaborarea unor teorii care să ajute la o înțelegere cât mai corectă a Relațiilor Internaționale.

În ceea ce privește materialul consultat de autoare, se remarcă aici documentele inedite apăsând Amnesty International USA Archives, Center for Human Rights Documentation and Research, Carl Albert Collection, Carl Albert Center Congressional Archives aparținând Universității din Oklahoma, Archive for Contemporary History, Swiss Federal Institute of Technology din Zurich, International Helsinki

Federation for Human Rights Records, Open Society Archives, Budapesta, Organization for Security and Cooperation in Europe Archives, Praga, dar și cele guvernamentale din cadrul unor colecții ca: Jimmy Carter Library, Atlanta, Georgia, Historical Division, Ministry of Foreign Affairs, Ottawa, Ontario, Canada, CIA Records Search Tool, National Archives, College Park, Maryland, George Bush Library, College Station, Texas. Plusul bibliografic adus de Sarah B. Snyder îl reprezintă diferitele interviuri luate lui Catherine Cosman, pe 8 aprilie 2008, lui Thomas Delworth, pe 7 decembrie 2005, James Goodby, pe 1 aprilie 2005, însă, cele mai importante rămân cele luate disidenților amintiți des în lucrare ca Yuri Orlov, la 27-28 martie 2008 și Natan Sharansky, la 19 noiembrie 2008.

Alte lucrări care abordează acest subiect sunt, în special, cele ale specialistului în Relații Internaționale, Arie Bloed, *From Helsinki to Vienna: Basic Documents of the Helsinki Process, The Conference on Security and Co-operation in Europe. Analysis and basic documents, 1972-1993* ori *The Human Dimension of The Helsinki Process: The Vienna Follow-Up Meeting and its Aftermatch*, însă, Arie Bloed are o altă abordare, acesta analizând gradual cele întâmplate la fiecare conferință principală a Comisiei pentru Securitate și Cooperare în Europa, înființată odată cu negocierile pentru constituirea Actului Final de la Helsinki. O abordare care se apropie de cea a lui Sarah B. Snyder este cea a lui Alexis Heraclides în lucrarea, *Security and Cooperation in Europe. The Human Dimension 1972-1992*, unde acesta conferă negocierilor ce au avut loc în cadrul amplului proces început la Helsinki, o dimensiune umană, urmărind puterea problemei drepturilor omului de a dicta politica în raporturile dintre Est și Vest.

După cum arată și titlul, Sarah B. Snyder amplasează problema apărării drepturilor omului în centrul explicațiilor date vis-a-vis de sfârșitul Războiului Rece. Cartea examinează ceea ce a ajuns să fie numit *efectul Helsinki*, termen făcut popular, așa cum am amintit, de către Daniel Thomas, și să monitorizeze negocierile începute în 1972, la Dipoli, între blocul sovietic, Europa Occidentală și Statele Unite ale Americii.

Primul capitol, *Bridging the Est-Vest Divide: The Helsinki Final Act Negotiations*[pp. 15-37]¹ (trad. rom. *Reducerea decalajului Est-Vest: Negocierile pentru Actul Final de la Helsinki*), demonstrează cum acordul de bază al procesului, Actul Final de la Helsinki din 1975, tințește spre a echilibra balanța între dorința URSS-ului de recunoaștere a *status quo*-ului existent în Europa după cel de-Al Doilea Război Mondial și dorința occidentalilor ca sovieticii să implementeze și să respecte drepturile omului. URSS-ul dorea cel mai mult ca acest proces să aibă loc și să speculeze modul precaut de abordare al administrației lui G. Ford, lucru subliniat de Sarah B. Snyder în debutul lucrării sale. De altfel, problema drepturilor

¹ Sarah B. Snyder, *Human Rights Activism and the End of the Cold War*, New York, Cambridge University Press, 2013, p. 15.

omului debutează într-un ritm lent, după părerea autoarei, iar ritmul se accelerează spre mijlocul anilor `80.

Un aspect important al acordurilor semnate la Helsinki a fost organizarea de întâlniri regulate la care trebuiau să fie prezente toate cele 35 de state semnatare, întâlniri menite să analizeze modul de implementare a Actului Final de la Helsinki în fiecare țară dar și să revizuiască anumite paragrafe ale acordului. Sarah B. Snyder fiind de părere că acest lucru a contribuit din plin la formarea mării rețele de supervizare care se întindea de la Moscova la Washington, cu puncte strategice între ele.

De altfel, o parte din următoarele capitole, *A sort of Lifeline: The Helsinki Commission [38-52]*² (*Un pic de speranță: Comisia Helsinki*) ori *Even in a Yakutian Village: Helsinki Monitoring in Moscow and Beyond [53-80]*³ (*Chiar și într-un sat yakutian: Monitorizarea Moscovei și a altor regiuni*) ș.a, sunt axate tocmai pe importanța acestei rețele. Cu o bogăție de detalii în argumentare, Sarah B. Snyder sapă după cele mai ascunse părți ale acestei rețele scoțând la lumină urgenta nevoie de înființare a acesteia precum și modul rapid de creștere al ei. Totodată, sunt scoase în evidență faptele membrilor cheie ai acestei rețele, aici fiind incluși membrii ai Congresului american, Congres care a înființat peste capul lui G. Ford și a lui H. Kissinger Comisia Helsinki, ori membrii ai rețelei de monitorizare din Regatul Unit al Marii Britanii ori ai celei din Moscova, Ucraina etc.

Însă, nu trebuie uitat că au existat și alte grupuri activiste care nu făceau parte din această rețea, spre exemplu Charter 77 [p.89] din Cehoslovacia ori trio-ul Solidaritatea [p.69] din Polonia, grupuri care au luptat pentru implementarea și respectarea drepturilor omului în țările de origine dar care mai apoi vor fi primite în sânul acestei rețele. Toate aceste grupuri din blocul comunist sau din Europa Occidentală vor fi unite sub entitatea Federației Internaționale Helsinki pentru Drepturile Omului, cu sediu la Viena. Sarah B. Snyder argumentează în proiectul de față, faptul că această organizare globală a rețelei de supervizare pentru acordurile semnate la Helsinki a jucat un rol decisiv în decizia Statelor Unite de a include problema drepturilor omului în agenda statului de politică externă, la mijlocul anilor `70, dar și, surprinzător, în cea sovietică, undeva pe la mijlocul anilor `80.

Sub influența cercetărilor întreprinse pe teritoriul nord-american, cel al Marii Britanii ori cele chiar din fostul bloc comunist, lucru demonstrat de numeroasele referiri la situațiile existente în Cehoslovacia, Polonia și chiar România, autoarea lucrării de față nuanțează încercările de explicare a cauzelor sfârșitului Războiului Rece. În ciuda părerilor emise de diverși specialiști pe probleme politice și istorice ca Archie Brown, Jeffrey Checkel, Constantine Pleshakov, cum că la baza dezintegrării spațiului ex-sovietic au stat factori materiali ca supraaglomerarea militară sau stagnarea

² *Ibidem*, p. 38

³ *Ibidem*, p. 53.

economică, paradigmele ideologice care au ajutat la creșterea popularității curentelor liberale etc, Sarah Snyder susține prin opera sa că *puzzle*-ul sfârșitului Războiului Rece nu ar fi complet dacă nu ar fi luată în calcul și importanța rețelei Helsinki de supervizare pe problema drepturilor omului, ba mai mult socotește această indiferență o problemă gravă.

În ultimele două capitole ale lucrării, *A Debate in the Fox Den about Raising Chickens: The Moscow Conference Proposal* [pp. 174-216]⁴ (*O dezbateră despre creșterea puilor de găină în vizuina vulpei: Propunerea pentru Conferința de la Moscova*) și *Perhaps Without You, Our Revolution Would Not Be* [pp.217-243]⁵ (*Fără voi poate revoluția noastră nu ar fi avut loc*), Sarah B. Snyder se angajează într-o muncă abilă de a demonstra efectul discursurilor despre drepturile omului asupra liderilor de stat. Ea strânge destule dovezi ca să demonstreze că activitatea rețelei Helsinki de supervizare a convins liderul reformator al URSS-ului, Mihail Gorbaciov, că nu mai putea evita problema drepturilor omului, o problema care risca să se transforme într-o reală problemă pentru regimul de la Kremlin.

Deși este de părere că părerea liderilor de stat vis-a-vis de problema drepturilor omului chiar a contat, Sarah B. Snyder susține că și acest aspect ale limitele sale și în fapt tot activiști care făceau parte din rețeaua Helsinki i-au împins pe liderii sovietici să accepte ideea că unele aspecte umanitare fac parte din interesul național. Altfel spus, Sarah B. Snyder dorește să afirme munca celor din rețeaua Helsinki și nu să scoată în evidență percepția cum că personalitatea liderilor ruși, care doreau să reformeze spațiul sovietic, a fost decisivă în căderea *Cortinei de Fier*. Așadar, printre factorii precum instabilitatea internă, stagnarea economică, percepția liderilor față de prestigiul sovietic se situează și refuzul de promovare și implementare a drepturilor omului în URSS.

Pistonând pe importanța rețelei de supervizare, Sarah B. Snyder încearcă să demonstreze că activitatea diversă a acesteia a produs un mediu prielnic principiilor drepturilor omului, acolo unde se cerea cel mai mult. Astfel, adepții acestor principii nu au ținut neapărat cont de normele internaționale de reglementare ci au încercat să cunoască mediu de implementat și să acționeze în consecință. Diferența făcută de autoare între norme și activitatea rețelei poate este mică, însă, importantă. Astfel, ea ne încurajează să privim problema drepturilor omului ca un fenomen istoric care a reușit să mobilizeze, la un nivel graduat, o mare masă de disidenți și membri a unei rețele de supervizare (Helsinki), într-un mediu cât de cât stabil, bazat pe anumite norme.

În ceea ce privește originile problemei drepturilor omului, trebuie spus că Sarah B. Snyder se menține departe de speculațiile existente în istoriografie, ea nu caută să determine aceste origini ci pur și simplu, pornind de la un moment-cheie și anume semnarea Actului Final de la

⁴ *Ibidem*, p. 174.

⁵ *Ibidem*, p. 217.

Helsinki, la 1 august 1975, ea urmărește activitatea internațională pe această problemă în anii '70, '80 și chiar la începutul anilor '90, subliniind importanța moștenirii primite după 1989.

Totuși, autoarea are mici încercări de determinare a originilor, mergând pe ideea că niciodată înaintea semnării Actului Final de la Helsinki nu s-a mai pus problema drepturilor omului la modul acesta serios. Altfel spus, Sarah B. Snyder pledează practic pentru ideea că acesta ar fi momentul când problema drepturilor omului face pasul în diplomația internațională. Odată cu acest lucru, se dezvoltă o întreagă rețea de supervizare care oferă o mână de ajutor disidenților din blocul sovietic, care erau suprimați și nu găseau o modalitate certă de a lupta împotriva regimului comunist. Însă, până ca acest lucru să aibă loc, Sarah B. Snyder vorbește despre un așa-numit *mecanism*, început odată cu înființarea Comisiei pentru Drepturile Omului din SUA, în 1946, semnarea Declarației Drepturilor Omului, în 1948[p.4], înființarea Comisiei Europene și Inter-americane pentru Drepturile Omului, în 1954 și 1959 și cu Conferința pentru Drepturile Omului de la Teheran, din 1968. Totuși, meniera de prezentare a acestui *mecanism* plasează studiul autoarei ca fiind unul necesar și nu speculativ.

În ceea ce privește meniera de a scrie a autoarei, se poate spune, în ciuda vârstei, că stăpânește arta condeiului, limbajul fiind unul care îmbină termenii de specialitate cu limbajul colocvial, tipic american, spre exemplu se poate lua titlul capitolului al VII-lea, *A Debate in the Fox Den about Raising Chickens: The Moscow Conference Proposal* care s-ar traduce *O dezbatere despre creșterea puilor de găină în vizuina vulpei: Propunerea pentru Conferința de la Moscova*. Sarah B. Snyder dorește, printr-un limbaj colocvial, să sublinieze diferențele ideologice majore dintre cele două super puteri, SUA și URSS, precum și imposibilitatea stabilirii unor acorduri pe care cele două părți să se oblige a le respecta 100%.

În concluzie, Sarah B. Snyder aduce în prim-plan două probleme: cea a înțelegerii creșterii importanței drepturilor omului și căderea Uniunii Sovietice, marcând aportul semnării Actului Final de la Helsinki dar și al activității rețelei de supervizare care au grăbit colapsul blocului sovietic. Printr-un mod de a scrie curat și printr-o profundă documentare, Sarah B. Snyder reușește să demonstreze cum mișcarea pentru drepturile omului, legitimată de acordurile de la Helsinki în 1975, este decisivă în schimbarea cursului URSS-ului. Prin urmare, această carte aduce o contribuție majoră istoriei internaționale a Războiului Rece prin susținerea ideii că drepturile omului au jucat un rol integral în stingerea unui conflict global. Însă, așa cum amintit de *puzzle*-ul cauzelor sfârșitului războiului rece, Sarah B. Snyder nu are tendința de a analiza unilateral acest subiect ci bilateral.

Nu în ultimul rând, *Human Rights Activism and the End of the Cold War* aduce o contribuție majoră la *efectul Helsinki*, pornit de Daniel Thomas, prin faptul că demonstrează că acordurile fără caracter obligatoriu

își pot atinge scopul prin producerea unor schimbări majore în cadrul normelor politicii internaționale. Totodată, ea completează munca specialistului în Relații Internaționale, Arie Bloed, care declara despre această operă: *Această publicație este o mare realizare care trebuie primită într-un mod călduros ca o contribuție majoră la literatura de specialitate aflată încă în creștere. Autoarea a realizat o muncă foarte detaliată de cercetare, din care a rezultat o carte impresionantă și ușor de citit*⁶.

Florin Daniel MIHAI*

⁶ Citat preluat de la adresa online:

<http://www.cambridge.org/us/academic/subjects/history/diplomatic-and-international-history/human-rights-activism-and-end-cold-war-transnational-history-helsinki-network>, accesat la data de 07.11.2014.

* M.A. student, Faculty of History, Philosophy and Theology, "The Lower Danube" University of Galati, Romania; florynmyhay2008@gmail.com .